ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 37.018»192/199»

Розвиток альтернативної освіти у постмодерний період: методологічний аспект

Оксана Заболотна

У статті порушено проблему використання постмодерністської методології для характеристики сучасної ситуації в освіті. Автор привертає увагу до різноманітності форм альтернативної освіти, акцентуючи на плюралізмі як основі освітньої політики і функціонування навчальних закладів. Як альтернативний стиль розв'язання освітніх проблем у статті висвітлено бріколаж. Холістичну освіту розглянуто як різновид альтернативної в єдності її цілей і процесуальних характеристик.

Ключові слова: альтернативна освіта, освітній плюралізм, бріколаж, холістична освіта, постмодернізм.

При руйнуванні стереотипів, зміні підходів до методів наукового пізнання, та й загалом знання, неможливим є сприйняття світу як єдиної цілісної системи, а функціонування її складників – як чіткої реалізації соціального замовлення. Безсумнівним є постійне поширення нових ідей і альтернативних шляхів здобуття знань, що створюють можливості для впровадження нових форм працевлаштування і життєвих можливостей. Знання і, як наслідок, зміст освіти зазнали поступової трансформації у засіб обміну, тобто, у товар. Власне освіта стає свого роду об'єктом ринкового обміну. Знання стає відділеним від людей, їхньої особистої заангажованості у процес його творення [3, с. 155]. На думку Б. Бернштайна, «у старі часи знання і людина, яка ними володіла, були обов'язково інтегрованими. Знання було зовнішнім вираженням внутрішніх зв'язків... Сьогодні існує розрив, який призвів до існування двох окремих ринків: одного для знань, іншого – для тих, хто ними володіє» [2, с. 157].

У постмодерному суспільстві, а початок цього періоду пов'язують із другою половиною XX століття, усе частіше звертаються до філософії постмодернізму, яка допомагає «усвідомити неусвідомлюване». Філософська енциклопедія визначає постмодернізм як «набір критичних, стратегічних і риторичних положень (відмінність, повтор, слід, подібність, гіперреальність), які заперечують інші положення (присутність, ідентичність, історичний прогрес, епістеміологічну визначеність і однозначність)» [12].

Термін «постмодернізм» був уведений у 1979 році Жаном-Франсуа Ліотаром у праці «Стан постмодерну» [6]. Пояснюючи це поняття, британський дослідник Р. Ашер зауважує, що «постмодерн не піддається визначенню, а якщо принаймні спробувати його описати, то це – термін, який відкидає системну теорію чи загальноприйняту філософію. Не можна його також визначити і як систему ідей і понять у звичному сенсі, не позначає постмодерн і уніфікованого соціального чи

культурного руху. Власне, можна лише сказати, що це – комплексне багатоаспектне явище, яке не підлягає симпліфікованому поясненню» [13, с. 7].

У цій статті робимо спробу розглянути розмаїтість напрямів альтернативної освіти у постмодерністському контексті з **метою** аналізу плюралізму як визначального чинника освітньої політики і функціонування освітніх інституцій. Якщо у широкому сенсі альтернативну освіту визначають як освіту, відмінну від традиційної, то цікавим для її дослідження є використання постмодерністського підходу, який сам по собі є позицією, відмінною від традиційних – «іншою позицією», яка, як стверджує Р. Ашер, «має право на власну точку зору» [13, с. 7.].

Проблемі постмодернізму, виявленню його характерних ознак, формуванню нового постмодерністського типу людини присвячено праці корифеїв філософії постмодернізму: Ж. Бодріляра (J. Baudrillard), Л. Вітгенштейна (L. Wittgenstein), Г. Гадамера (H. Gadamer), М. Гайдеггера (M. Heidegger), Ж. Дерріди (J. Derrida), Ж. Ліотара (J. Lyotard), Р. Рорті (R. Rorty), М. Фуко (M. Foucault) та ін. Феномен постмодернізму у зв′язку з освітою досліджують сучасні науковці: західні – Ю. Баєр, М. Каган, П. Перікліс та ін.; російські – М. Епштейн, І. Ільїн, О. Колесніков, С. Мареєв, І. Цугіна та ін.; українські – О. Бандура, І. Зязюн, Л. Лаврова, С. Куцепал, О. Мілова, І. Цехмістро та ін. Теоретичними основами статті є ідеї структуралізму (К. Леві-Строс) і неоструктуралізму (Ж. Дерріда), з одного боку, і постмодерністські теорії альтернативної освіти (Б. Бернштайн, С. Ароновіц, Г. Жиру), – з іншого.

Постмодернізм і освіта. Постмодерністські позиції застосовують у контексті різних галузей знання: літератури, музики, мистецтва, архітектури, медіазнавства, фотографії і кіно. Якою ж бачиться освіта у контексті постмодернізму? Чи дозволить постмодерністська методологія визначити сучасну ситуацію в освіті і окреслити тенденції освітньої політики майбутнього? Звісно, складність розуміння полягає у тому, що при розгляді і дефініції основних понять не застосовують системну теорію чи загальноприйняті філософські підходи. Як твердить канадійська дослідниця П. М. Розенау, «безсилими тут є системи ідей і концепцій у загальноприйнятому розумінні, які визначають уніфіковані соціальні чи культурні течії» [11, с. 117]. Проблема полягає в тому, що звичне застосування наукового методу неможливе, оскільки основний принцип постмодернізму полягає в тому, що він виступає проти теорії і методології. На думку П. М. Розенау, «поборники постмодернізму відкидають будь-які спроби творення нового знання за системним принципом, застосовуючи дискурс, який не підлягає правилам» [11, с. 117].

Намагаючись продемонструвати, як діє постмодернізм у освіті, американський дослідник К. А. Торес зазначає, що «загальна освіта перебуває на стадії тестування, звітності, стандартизації і ефективності, підготовки молоді до конкуренції на новому глобальному ринку праці. Тим часом комерціалізована популярна культура стирає межі між «реальністю» і «гіперреальністю», матеріальним і віртуальним світом. Це часи, коли ідентичність твориться навколо виконання, стилю і образу, і гібридна, пограничная ідентичність приходить на зміну расовій, родовій і статевій» [4]. Отже, в час стандартизації і тестового вимірювання навчальних досягнень освітня альтернатива – це свого роду опір цим уніфікаційним тенденціям.

«Постмодернізм виступає за відмову від загальноприйнятих і універсальних норм, які забезпечують підведення індивідуального досвіду під загальні поняття. Для його прибічників всі знання, ідеї, думки людей мають суб′єктивний,

приватний, локальний характер. При цьому вони всі однаково значущі. Немає жодної різниці між правильними і неправильними міркуваннями, між істинним і хибним знанням. Плюралізм підноситься до рангу самоцінності» [1, с. 59].

Постмодернізм і альтернативна освіта.

З часу опублікування праці Ж. Ліотара «Постмодерний стан знання» (1984) точаться дискусії щодо доречності застосування посмодерністського підходу до дослідження альтернативної освіти. Висловлені позиції були полярними – від захопленого схвалення до цілковитого неприйняття.

Спробуємо продемонструвати можливість застосування певних постмодерністських положень до розуміння альтернативної освіти, зосередившись, у першу чергу, на її основних характеристиках. Протиставлення, яке, як правило, беруть за основу при визначенні альтернативної освіти (на зразок: традиція – альтернатива, коли традиційною формою вважається навчання в загальноосвітній державній школі), набуває розмитості при сприйнятті через постмодерністську призму. Можна лише твердити, що альтернативна освіта – це відносне поняття, характерні ознаки якого змінюються паралельно зі змінами, які запроваджуються реформами у державному і приватному секторах освіти.

Тому дослідники-прихильники постмодернізму радять уникати дефініцій, в основі яких однозначне визначення природи альтернативної освіти, натомість пропонують сприймати її як відносне поняття, наділене багатоаспектними плюралістичними характеристиками. Звідси, взявши до уваги характерні особливості альтернативної освіти і сучасні тенденції її розвитку, можна визначити гнучкі параметри, які сприяють розумінню альтернативної освіти:

- автономний характер, відносно незалежний від ринку й уряду, здатний інакше інтерпретувати загальноприйняті освітні норми і точки зору;
- інноваційність, яка сприймає **конвенціональну** освіту (як державну, так і приватну) критично і служить імпульсом до змін;
- взаємодоповнюваність з конвенціональною освітою, яка допомагає альтернативній освіті відігравати унікальну суспільну роль;
- розмаїття, яке притаманне різним часовим періодам і континентам, не обмежене особливостями сучасного стану освіти лише в Західній Європі;
- цілісність, яка походить від холістичних цінностей;
- плюралізм, який бере до уваги спеціальні потреби і потреби меншості.

Жодна з наведених вище характеристик не регулює окремі форми чи зміст освіти. Вони визначають альтернативну освіту як поле для реалізації розмаїття, плюралізму і цілісності. Дослідження останніх років особливо наголошують на важливості застосування холістичного підходу при віднесенні закладу освіти до числа альтернативних. Цей підхід в основі своїй має цілісність і зв′язок з життям. Для правильного розуміння його застосування в альтернативній освіті слід відмовитися від протиставлень на зразок: дорослий – дитина; інтелектуальна освіта – емоційна свобода; соціальна репресія – індивідуальна свобода [10, с. 7]. Постійний пошук освітніх альтернатив викликаний необхідністю виховання цілісної інтегрованої особистості, здатної жити цілісним демократичним громадським життям; культивування поваги до цілісного культурного, глобального, екологічного контексту людського життя. Ця цілісність, сприйнята як актуальна соціальна система, підтримує унікальні різноманітні цінності, творячи гармонію.

Бріколаж як принцип розуміння альтернативної освіти з точки зору постмодернізму. За останні роки в освітній теорії і практиці набув поширення термін «бріколаж», який вживається для позначення певної освітньої стратегії. Він пов′язаний з трансляцією прихованих (альтернативних) культурних кодів, поширення яких активізує окремих людей і громаду в цілому. Чеський дослідник С. Губік, який убачає у бріколажі джерело альтернативної освіти, пише, що «бріколаж – це процес розшифрування прихованих культурних кодів, які, зазнавши відповідного зовнішнього втручання, перетворюються в альтернативний освітній процес і можуть ініціювати бажані імпульси до соціальної і культурної мобілізації особистості, громади, регіону» [7, с. 59].

Бріколаж базується на взаємопов′язаних принципах, визначених К. Леві-Стросом і Ж. Деріда. К. Леві-Строс так вводить це поняття: «У старому значенні дієслово ‘bricoler’ (фр.) застосовувалося для опису сторонніх дій при грі у м′яч, більярд, на полюванні, стрільбі, верховій їзді, то м′яч, який відлітає рикошетом, собака, який збивається зі сліду, кінь, який оминає перешкоду, тощо. В іншому значенні бріколер – це людина, яка працює власними руками, використовуючи різні підручні засоби ... оскільки інших у своєму розпорядженні не має» [8, с. 16–17].

Унаслідок цього «бріколер уміє виконувати різноманітні завдання, але, на відміну від інженера, він не співвідносить їх із наявним матеріалом та інструментом, що необхідні для реалізації проекту». Власне, йдеться про бріколаж як відхилення, альтернативу, при якій обмеженими засобами можна виконати необмежену кількість завдань. Ідеться про те, що при традиційному підході оперують поняттями, а в альтернативному – знаками (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика науки і бріколажа

Наука	**Бріколаж**
Прямизна	дивергенція, відхилення
спеціалізація	відсутність спеціалізації
необмежений доступ до інструментів	обмежений доступ до інструментів
все має конкретне призначення	все може бути використане з різним призначенням
поняття як інструмент	знак як інструмент
створення через реалізацію проекту	створення через реконструкцію
система	гра
гра	ритуал

На думку Ж. Деріди, «у пошуках нового статусу дискурсу відбулася відмова від тяжіння до центру, до суб'єкта, до походження, до начала» [5, с. 285]. У нашому випадку начало – це привілейований освітній текст або освітня стратегія. Стратегії, які реалізуються в альтернативній освіті, не орієнтовані на центр – децентралізація або відсутність орієнтації знання, на думку прихильників структуралістських підходів, створюють умови для креативної раціональної праці. У постмодернізмі творець працює, не керуючись правилами, і формулює правила на основі того, що уже зроблено [6, с. 81]. Постмодернізм відновлює домодерні і модерні культурні коди й об'єднує їх із постмодерними. Бріколаж, який є неможливим у традиційній формальній освіті, стає типовим явищем у полі альтернативної освіти.

Практичне застосування бріколажу в альтернативних школах.

Учень-бріколер може навчатися лише в альтернативній школі, оскільки лише там він може виконувати різноманітні завдання з використанням засобів, не призначених для цього. Справжні альтернативні школи, на думку всесвітньо відомого дослідника альтернативної освіти Р. Міллера – це школи, «…які розвивають дитину цілісно. У програмах альтернативних шкіл філософським підґрунтям служить теза про холістичний підхід, а виховні й розвивальні цілі визначаються на фізичному, моральному, соціальному, емоційному, духовному, естетичному та інтелектуальному рівнях. У справжніх альтернативних школах чітко усвідомлюють, що кожна дитина вимагає свого виховного стилю, і найважливіше – розвивати таланти і відповідати потребам кожної дитини. Учні й батьки обирають тип програми, яка найбільше відповідає цим потребам» [9, с. 1].

Сьогодні в світі функціонує низка альтернативних шкіл із тривалими, перевіреними часом традиціями («Саммерхілл» А. Нейла, школи, які реалізують ідеї М. Монтесорі, Р. Штайнера, С. Френе). Хоча вони сповідують різні навчальні системи, їх об'єднує те, що вони базуються за здобутті життєвого досвіду, а не на вузьких «базових уміннях». Р. Міллер описує освіту як «відкриття, розширення горизонтів, зв'зок зі світом, потяг до розуміння і усвідомлення значень» [9]. На його думку, «це одкровення виходить за межі конвенціонального курикулуму, підручників і стандартних іспитів» [ibid].

Існування широкої мережі закладів альтернативної освіти – це підтвердження неможливості універсальної освіти, що дуже чітко співвідноситься з однією з основних характеристик постмодернізму – «плюралізмом культур, спільних традицій, ідеологій, форм мовних ігор, а також визнанням цього плюралізму» [2, с. 225–226]. Розмаїття явищ, ознак, характеристик та інституцій у плюралістичному постмодерному світі не може бути впорядковане за хронологічним принципом, етапами внутрішнього чи зовнішнього розвитку. Не можна навіть визначити, чи вони є правильним чи хибним рішенням тієї чи іншої проблеми.

Упровадження стратегії бріколажу в альтернативних освітніх інституціях базується на створенні мережі інформаційних джерел та інструментів, застосування яких веде до трансформації нового знання і реконструкції значень. Цілком логічно, що альтернативні освітні стратегії створюють альтернативний ринок, на якому товаром виступає альтернативне знання, і навпаки.

Жодне знання не може бути оцінене поза контекстом, детермінованим культурою, традиціями, мовою. Таким чином, зважаючи на відсутність універсальних стандартів, проблема постмодерного світу полягає не у тому, як у процесі глобалізації насадити якусь домінуючу культуру, а у тому, щоб забезпечити комунікацію і взаєморозуміння між культурами. Це і є головною метою альтернативної освіти.

Список використаних джерел:

1. *Периклис П. Личность в постмодернистском восприятии. К противоречиям современного образования / Павлидис Периклис // Инновации в образовании. – № 6. – 2005. – С. 55–64.*
2. *Bauman Z. Is There a Postmodern Sociology? / Zygmunt Bauman // Theory, Culture & Society. – 1988. – № 5. – P. 217–237.*
3. *Bernstein B. The Structuring of Pedagogic Discourse / Basil Bernstein // Class, Codes and Control. – 1993. – Vol. IV. – 367 p.*
4. *Comparative education: the dialectic of the global and the local / edited by Robert F. Amove and Carlos Alberto Torres. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2007. – 448 pages.*
5. *Derrida J. Writing and Difference / Jacques Derrida. – London: Routledge and Kegan Paul, 1978. – 366 p.*
6. *Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge / Jean-François Lyotard. – Manchester: Manchester University Press, 1987. – 381 p.*
7. *Hubík S. Mass Bricolage as a Source of Alternative Education / Stanislav Hubík // Czech Sociological Review. – 1997. – № 1. – P. 57–71.*
8. *Levi-Strauss C. The Savage Mind / Claude Lévi Strauss. – London: Weidenfeld and Nicolson, 1968. – P. 53.*
9. *Miller R. New Directions in Education: Selections from Holistic Educational Review / Ron Miller. – Brandon, VT: Holistic Education Press, 1991. – 362 p.*
10. *Nagata Y. Alternative education: global perspectives relevant to the Asia-Pacific Region / Yoshiyaki Nagata // Education in the Asia-Pacific Region: Issues, Concerns and Prospects. – vol. 10. – APERA, 2006. – 219 p.*
11. *Rosenau P.-M. Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions / Pauline M. Rosenau. – Princeton: Princeton University Press, 1993. – 194 p.*
12. *Stanford Encyclopedia of Philosophy. – Режим доступу: http://plato.stanford.edu/entries/postmodernism/*
13. *Usher R., Edwards R. Postmodernism and Education / Robin Usher, Richard Edwards. – London: Routledge, 1994. – 246 p.*